

РОЗДІЛ XII. ПРОБЛЕМИ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

УДК 378.091

Віталій Бойчук

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
ORCID ID 0000-0002-1082-3962

Антоніна Гура

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка,
ORCID ID 0000-0002-8004-4606

Лариса Максимчук

Хмельницький національний університет
ORCID ID 0000-0001-8691-8100
DOI 10.24139/2312-5993/2023.05-06/321-329

ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ – ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ ПІДГОТОВКИ СТАРШОКЛАСНИКІВ ДО МАЙБУТЬОГО ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

У статті розглянуто проблему розвитку профорієнтації вчителів закладів загальної середньої освіти. Визначено, що профорієнтація проявляється як взаємозв'язок виховного, діяльнісного, особистісного, інформаційно-діагностичного, акмеологічного та комплексного наукових підходів. Визначено завдання профорієнтованої роботи вчителя: обізнаність учнів з затребуваними професіями; знання про вимоги до кожної з професій; забезпечити спрямування учнів на самостійний вибір професії; формування в старшокласників само ідентичності; організовувати профорієнтаційну роботу відповідно до здібностей учня.

Доведено, що нині в закладах загальної середньої освіти профорієнтаційна робота проводиться на рівні окремих заходів, відсутня система такої підготовки. Це вимагає використання системного підходу при розробці програм профорієнтації. Одним з виходів з цієї ситуації є впровадження автономії шкіл. Для розвитку профорієнтації потрібно використовувати такі підходи: соціологічний, соціально-психологічний, диференційно-психологічний. Кожний із запропонованих автором підходів відображає психолого-фізіологічний бік профорієнтації. Окрім загальнонаукових підходів значна роль у профорієнтації належить дидактичним принципам: науковості, системності, наступності, диференціації і індивідуалізації, зв'язку профорієнтації з практикою.

Ключові слова: *учні, вчителі, профорієнтація, автономний процес, напрями розвитку профорієнтації, загально педагогічні підходи, дидактичні принципи.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку ринкових відносин висувуються високі вимоги до професіоналізму фахівців. Вони повинні бути компетентними в своїй спеціальності. Формування компетентності починається з вибору професії. Якщо майбутній випускник правильно обрав спеціальність, якою він бажає оволодіти, то і якість підготовки такого фахівця буде високою. Цей процес

потрібно починати з загальних середніх навчальних закладів. Значна роль у цьому процесі належить вчителю. А вчитель повинен бути готовим до профорієнтації.

Готовність учителів до профорієнтації учнів можна розвивати у процесі проходження перепідготовки в інститутах післядипломної педагогічної освіти. На заняттях необхідно навчити вчителів обирати і визначати найбільш необхідні на даний час професії, ознайомитись з їх особливостями і опанувати методику проведення профорієнтаційної роботи. Вчителям потрібно підтримувати зв'язок із батьками учнів, що дозволить правильно вибрати майбутню спеціальність для випускника, враховуючи бажання учня. Утворення такого тандему виконує подвійну функцію: Забезпечує потребу суспільства в потрібних фахівцях і уподобання учня стосовно майбутньої професії.

Аналіз актуальних досліджень. Проблема профорієнтації розглядалась у психолого-педагогічній літературі у працях І. [Баріхашвілі](#), [С. Решетіла](#), В. Симоненком, Г. Шліхти та ін.; формування готовності вчителя до проведення профорієнтаційної учнів розглянуто в дослідженнях Л. Гуцан, О. Морін, О. Пархоменко та ін. Питання впровадження у зміст предметів в школі окремих елементів профорієнтації подано в розробках О. Негривою, О. Сагадіна; прояв впливу негативних факторів на вибір професії розглядали у своїх працях С. Бабійчук, О. Вознюк, Р. Горбатюк, О. Дубасенюк, Н. Казакова, Л. Ребуха, Л. Романишина, О. Шквир та ін.

Проблему удосконалення профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти проводили закордонні науковці Б. Барнетт (B. Barnett), А. Гедеон (A. Gideon), М. Грант (M. Grant).

Але проблема використання питання профорієнтації розглянута ще недостатньо і потребує подальшого дослідження.

Мета статті. Визначити основні проблеми профорієнтаційної діяльності вчителів закладів загальної середньої освіти.

Методи дослідження. Використовувались теоретичні методи дослідження: аналіз синтез, систематизація, зіставлення, класифікація, узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з запитів ринку праці проблема професійної орієнтації учнів закладів загальної середньої освіти стає все більш актуальною. Збільшується перелік затребуваних професій, підвищуються вимоги до професійної компетентності фахівців, а це вимагає більшої уваги до процесу профорієнтації

учнів(Лавриненко Л., 2020). У зв'язку з цим виникла проблема удосконалення профорієнтаційної роботи з учнями.

Грунтуючись на Концепції державної системи професійної орієнтації населення (Про затвердження плану, 2018) збільшилась кількість досліджень з її реалізації. Це стало вимогою часу.

Процес розвитку профорієнтаційної підготовки вчителів базується на законодавчих документах: Закони України «Про освіту»(2017), Указ Президента України «Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (2021), Концепція профільного навчання в старшій школі (2014) та ін.

До основних завдань професійно орієнтованої роботи вчителя відносять: обізнаність учнів з затребуваними професіями; знання про вимоги до кожної з професій; забезпечити спрямування учнів на самостійний вибір професії; формування в старшокласників самоідентичності (уміння спів ставляти вимоги до спеціаліста і власними можливостями), що сприяє правильному вибору спеціальності і убезпечує розчарування; організувати профорієнтаційну роботу відповідно до здібностей учня (Тарарук,2020).

Нині в закладах загальної середньої освіти профорієнтаційна робота проводиться на рівні окремих заходів місцевого порядку, відсутня система такої підготовки, що значно знижує її результативність. Тобто, у підготовці старшокласників з досліджуваної проблеми мало використовується системний підхід.

Одним з виходів з цієї ситуації є впровадження автономії шкіл. Робота в автономному режимі забезпечує розробку школами освітніх програм із зазначенням предметів, в змісті яких є питання профорієнтації. Такі програми враховують потреби регіону в певних фахівцях, де розміщені школи (Острянюк, 2017, с. 9). У таких програмах мають бути враховані основоположні принципи НУШ. Це скеровує освітній процес на розвиток професійної компетентності, сприяє розвитку їх власних професійних інтересів.

Нині в школах звертають увагу на організацію професійної діяльності вчителя шляхом просвітництва, виховання, дослідження психофізіологічних особливостей учня. Реальною стає психодіагностика, роль якої особливо підвищилась з початком військових дій на території України. Це допомагає вчителю визначати мету і методи проведення профорієнтаційної роботи з учнями, враховувати їх потреби. У даному випадку хороший результат дає спільна робота вчителя і батьків учнів.

Профорієнтація проявляється як «взаємозв'язок виховного, діяльнісного, особистісного, інформаційно-діагностичного, діалогічного, імітаційно-ігрового та комплексного наукових підходів» (Калаур, 2017).

В організації профорієнтаційної роботи проявляються деякі підходи. Виховний підхід стосується формуванню в учнів волі, умінь та інтелекту. (Тарарук, 2022). За цим підходом особливе місце займає відповідність особистих і суспільних потреб.

Наступний підхід – діяльнісний. Як і в кожному процесі, він відповідає і активізує процес підготовки при навчанні, підвищує зацікавленість в одержанні знань формуванні практичних умінь і навичок майбутньої професійної діяльності (Рибалка, 2013). Особистісний підхід охоплює особистісні думки, бажання і інтереси учнів. Він у поєднанні з виховним і діяльнісним підходом є рушійною силою профорієнтації.

Ще одним прогресивним підходом до розвитку профорієнтації є інформаційно-діагностичний підхід. За цим підходом використовуються різноманітні методики, пов'язані з використанням комп'ютера. У профорієнтаційній роботі суть підходу полягає в інформуванні учнів про різні професії, їх характеристику і вимоги до фахівців (Ковач та Опачко, 2020, с. 241).

Важливим на нашу думку є акмеологічний підхід (Мельник, 2011). Рушійною силою цього підходу є прагнення до удосконалення. Вчитель разом з учнями ставлять мету, до якої потрібно прагнути. При досягненні мети (певної вершини) ставляться більш складні завдання, які потрібно виконати. Такий поступовий перехід від простого до складного обумовлює професійне зростання тих, кого навчають. Такі підходи ми вбачаємо доцільними при організації профорієнтаційної роботи.

У залежності від завдання, яке ставить вчитель перед учнями, використовуються різні підходи, адже вони виконують різні функції, але мають одне спрямування – підвищити якість профорієнтаційної роботи.

Інші науковці пропонують інші підходи. Так, дослідник (Завітренко, 2013) вважають, що для розвитку профорієнтації потрібно використовувати такі підходи: соціологічний, соціально-психологічний, диференційно-психологічний. Кожний із запропонованих автором підходів відображає психолого-фізіологічний бік профорієнтації.

Так, соціологічний підхід спрямований на використання положень професійного самовизначення учнів з метою виконання завдань, запропонованих соціумом. Соціально-психологічний підхід

сприяє поетапному прийняттю усвідомлених рішень, від виконання яких залежить кінцевий результат. Тобто, цей підхід поступово формує відповідальність за дії особи, визначає значимість особистості в суспільстві, здатність приймати участь в корисних справах. Це формує впевненість у власній значимості в суспільстві. Одночасно впровадження цього підходу сприяє підвищенню професійної компетентності майбутніх фахівця (Мацегора; Степченко, 2012).

Серед функцій, які виконує профорієнтація, ми виділяємо медико-фізіологічну функцію, яка виконує роль прогнозіста стану здоров'я учня. Відповідно навантаження на учня, яке можна дозволити за майбутньою професією, не повинно перетинатись з навантаженням, яке може витримати організм людини, виходячи з стану його здоров'я. Цю функцію вчитель може використати для стимулу з оздоровлення. За принципом; хочеш оволодіти такою професією – займись своїм здоров'ям. Вчитель повинен вміти довести учневі, які професії відповідають стану його здоров'я.

Психолого-педагогічна функція виконує роль регулятора формування в учня професійного інтересу, здібностей; умінню знаходити раціональне ядро в майбутній спеціальності, оволодіти спеціальністю, системою знань з даного фаху (Сагадіна, 2017).

Значна роль у профорієнтації належить дидактичним принципам, які спрямовують профорієнтацію у професійне русло. Це такі принципи, як: науковості, системності, наступності, диференціації і індивідуалізації, зв'язку профорієнтації з практикою.

Усі ці принципи стосуються освітнього процесу, але для кожної складової має свої особливості, але й спільності, якою є мета профорієнтації – забезпечити чітку орієнтацію.

Принцип науковості на практиці реалізується шляхом впровадження методичних рекомендацій. Такі рекомендації забезпечать безпомилковість процесу, його індивідуальність.

Важливими принципами є системності і наступності. Вони забезпечують проведення профорієнтаційної роботи у певному порядку і послідовності, що забезпечує перехід від простого до складного, від вищого рівня до вищого, коли кожний наступний рівень базується на попередньому. Ці принципи знаходять своє застосування при складанні завдань, що стосуються професіоналізації.

Все більше навчальна підготовка потребує використання принципів диференційованості та індивідуальності. Це пов'язано з

тим, що діти є неоднорідними суб'єктами, що вимагає від вчителя враховувати їх індивідуальні особливості, здібності, здатність сприймати і відтворювати матеріал.

Принцип зв'язку профорієнтації з практикою стосується набуття професійних умінь і навичок з профорієнтації. Для цього принципу характерним є використання праксеологічного підходу. Але він ще потребує доопрацювання в наукових дослідженнях.

Для оцінювання власних можливостей в опануванні бажаною професією потрібно вивчити принцип професійної ідентичності. Знання основних положень професійної ідентичності допомагає вчителю оцінити власні можливості, визначити свою відповідність посаді і допоможе вивчити учнів з позиції їх спроможності до обраної спеціальності.

Специфічні принципи профорієнтації.

Специфічний принцип суміжності масових, групових та індивідуальних форм професійно орієнтованої роботи, дозволяє вчителю використовувати різні форми і методи навчання, що суттєво підвищує якість підготовки учнів (Мельник, 2011).

Принцип свободи та самостійності у проведенні самостійної профорієнтаційної роботи. Використання цього принципу сприяє виробленню самостійності у певному виді роботи, розвитку вмінь приймати рішення і відповідати за його результати, формує впевненість у власних силах (Професійна орієнтація, 2020).

З метою перевірки важливості проблеми профорієнтації учнів закладів загальної середньої освіти було проведено анкетування викладачів У питання анкети входили такі:

1. Що таке профорієнтація?
2. Із яких класів потрібно розпочинати профорієнтацію?
3. Роль профорієнтації в підготовці учнів до життя.
4. Чи є відмінності в методиці проведення профорієнтації учнів початкової і середньої школи?
5. Які методи доцільно використовувати для профорієнтації старшокласників?
6. У яких установах можна набути знань і умінь проведення профорієнтаційної роботи?
7. Які недоліки в організації профорієнтаційної роботи Ви відмічаєте?
8. Які шляхи удосконалення методики проведення профорієнтаційної роботи Ви пропонуєте?

Аналізуючи відповіді на запитання анкети, ми дійшли висновків: вчителі знають, що таке профорієнтація, її завдання і методику організації профорієнтаційної роботи. Відмічають відмінність між організацією і методикою проведення профорієнтаційної роботи в початковій і середній школі (в початковій школі більшу увагу звертають на ігрові технології). Думки вчителів розділилися стосовно класів, з яких потрібно розпочинати профорієнтаційну роботу (63,2 % вчителів вважають за доцільне розпочинати цю роботу з початкової школи). Всі вчителі вважають, що вдосконалити методику проведення профорієнтаційної роботи найкраще в інституті післядипломної педагогічної освіти, доповнюючи знання самостійною роботою, вивчаючи матеріали педагогічних журналів.

Висновки і пропозиції. На основі аналізу психолого-педагогічної літератури було визначено напрями удосконалення профорієнтаційної роботи: професійна інформатизація процесу: професійне консультування; професійну адаптацію. Але кожний з цих напрямів ще суттєво не досліджений, але вони є цікавими і заслуговують на увагу науковців. Проблема профорієнтації недостатньо розроблена в науково-методичній літературі, а, зважаючи на її важливість, науковцям потрібно більше уваги звернути на розробку методики організації цієї форми діяльності вчителя, запропонувати методичні рекомендації щодо методики проведення профорієнтаційної роботи.

ЛІТЕРАТУРА

- Завітренко, Д. Ж. (2013). *Формування в майбутніх вчителів технологій готовності до професійної орієнтації учнів основної школи* (автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти»). Кіровоград (Zitrenko, D. J. (2013). *Formation of future teachers of readiness technologies for the professional orientation of students of primary school* (abstract disk.... Candidate of Ped. Kirovograd).
- Калаур, С. М. (2017). Обґрунтування необхідності формування спеціальних умінь у майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*, 4, 219–229 (Kalaur, S. M. (2017). Justify the need for the formation of special skills in future specialists in the process of professional training. *Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine*, 4, 219-229).
- Ковач, А. І., Опачко, М. В. (2020). Особливості професійної орієнтації учнів у індустріальний період суспільного розвитку. *Prospects for the Development of Modern Science and Practice: матер. XVI Міжнар. наук.-практ. конф.* (Graz, 11–12 May, 2020). Austria, 239–243. URL: <https://isg-konf.com/wp-content/uploads/2020/05/XVI-Conference-11-12-Graz-Austria.pdf>. (Kovac, A. I., Opachko, M. V. (2020). Features of professional orientation of students in the

- industrial period of social development. *Prospects for the Development of Modern Science and Practice: Mater. XVI International. scientific-practical. conf.* (Graz, 11–12 May, 2020). Austria, 239–243. Ulr: <https://isg-konf.com/wp-content/uploads/2020/05/xvi-conference-11-12-graz-austria.pdf>).
- Лавриненко, Л. (2020). Взаємодія ринку освітніх послуг та ринку праці: особливості та сучасні тенденції. *Збірник наукових праць ЛОГОС*, 45–48. ULR : <https://doi.org/10.36074/24.04.2020.v1.14>. (Lavrynenko, L. (2020). Interaction of the educational services and labor market: features and current trends. *Collection of scientific works λόγος*, 45-48. Ulr: <https://doi.org/10.36074/24.04.2020.V1.14>)
- Мацегора, А. В., Степченко, Л. М. (2012). Профорієнтація як напрям діяльності соціального педагога загальноосвітнього навчального закладу. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя*. Серія: Психолого-педагогічні науки, 6. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzsp_2012_6_19. (Matsegora, AV, Stepchenko, LM (2012). Vocational guidance as a direction of activity of a social teacher of a comprehensive educational institution. *Scientific notes of Nizhyn State University named after Mykola Gogol. Series: Psychological and Pedagogical Sciences*, № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/en/nzsp_2012_6_19.)
- Мельник, О. В. (2011). Проблеми професійної орієнтації учнівської молоді та перспективні напрями їх вирішення. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*, 15, № 1(15), 283–293. (Melnik, OV (2011). Problems of professional orientation of student youth and perspective directions of their solution. *Theoretical and methodological problems of upbringing of children and students*, 15, № 1 (15), 283–293).
- Острянюк, Т. С. (2017). *Профорієнтація та профдобір*. Чернігів: ЧНТУ (Ostryanko, TS (2017). *Vocational guidance and profile*. Chernihiv: CNTU).
- Професійна орієнтація старшокласників: теорія і практика: науково-метод. посіб.* (2009). / за ред. О. В. Мельника. К.: Четверта хвиля (*Professional orientation of high school students: theory and practice: scientific method. a manual.* (2009). / Ed. OV Melnik. K.: The fourth wave).
- Сагадіна, О. Ю. (2017). Формування готовності вчителів до консультативної профорієнтаційної роботи з учнями старшої школи в системі підвищення кваліфікації. *Науково-методичні основи професійного розвитку керівних і педагогічних кадрів в умовах випереджувальної післядипломної освіти*: зб. наук. праць за матер. Всеукр. наук.-практ. конф (Рівне, 30-31 бер. 2017 р.). Рівне: РОІППО, 216–222 (Sagadina, O. Yu. (2017). Formation of teachers' readiness for advisory vocational guidance with high school students in the advanced training system. *Scientific and methodological bases of professional development of management and pedagogical staff in the conditions of advanced postgraduate education*: Coll. Sciences. works for mother. All - Ukrainian. scientific-practical. Conf (Rivne, 30-31 ber. 2017). Exactly: ROIPPO, 216–222).
- Тарарук, Д. (2022). Особливості підготовки вчителів гуманітарних предметів до профорієнтаційної роботи у закладах загальної середньої освіти. *Професійна освіта: методологія, теорія та технології*, 16, 270–286 (Tararuk, D. (2022). Features of training of humanitarian subjects for vocational guidance in general secondary education institutions. *Professional education: methodology, theory and technology*, 16, 270–286).

SUMMARY

Boychuk Witaliy, Hura Antonina, Maksymchuk Larysa. Professional orientation is one of the areas of preparation of high school students for future professional formation.

The article examines the problem of the development of career guidance for teachers of general secondary education institutions. It was determined that career guidance manifests itself as a relationship between educational, activity, personal, information-diagnostic, acmeological and complex scientific approaches. The tasks of the teacher's career-oriented work are defined: students' awareness of in-demand professions; knowledge about the requirements for each of the professions; the guidance of students towards an independent choice of profession; the formation of self-identity of high school students; organizing career guidance work according to the student's abilities.

It has been proven that currently career guidance work is carried out at the level of individual events in institutions of general secondary education, such training is not systematic. This requires the use of a systematic approach when developing career guidance programs. One of the ways out of this situation is the introduction of school autonomy. The following approaches should be used to develop career guidance: sociological, social-psychological, and differential-psychological. Each of the approaches proposed by the author reflects the psychological and physiological side of career guidance. In addition to general scientific approaches, a significant role in career guidance belongs to didactic principles: scientificity, systematicity, continuity, differentiation and individualization, connection of career guidance with practice.

Key words: *students, teachers, career guidance, autonomous process, career guidance development directions, general pedagogical approaches, didactic principles.*